

УДК 330.341.1

О. Г. Шепеленко,

здобувач кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування ХарPI НАДУ, м. Харків

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ (ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто основні етапи теоретико-методологічного осмислення проблем інноваційної практики з точки зору участі в інноваційній діяльності різних інститутів, перш за все інститутів державної політики. Наголошено на тому, що ринкові механізми поза участю державного регулювання розвитком економіки не спроможні поєднати приватні інтереси бізнесу з інтересами суспільства в цілому, позитивно впливати на гармонійний стабільний розвиток. Історичний екскурс щодо інституціонального становлення державного регулювання інноваційними процесами є актуальним на сучасному етапі теоретичного осмислення ролі інституту держави, визначення дієвих механізмів державного впливу на інноваційні процеси.

Ключові слова: держава, інституціонального становлення, інститути державної політики, механізми державного впливу.

E. G. Shepelenko,

researcher of the Department of Regional Administration and Local Government KRI NAPA, Kharkiv

STATE MANAGEMENT OF INNOVATION (INSTITUTIONAL ASPECTS)

The article deals with the main stages of theoretical and methodological understanding of the problems of innovative practices in terms of participation in innovative activities of various institutions, first of all, with institutions of the state policy. It is emphasized that market mechanisms without state regulation of the economy are not able to combine private business interests with the interests of society as a whole, have a positive impact on the harmonious sustainable development. Historical background of formation of state regulation of innovative processes is relevant at this stage of theoretical understanding of the role of the state as a social institution, the definition of effective mechanisms of state influence on the innovation processes.

Key words: state, institutional formation, institutions of public policy, mechanisms of state influence.

В умовах економічної, політичної та соціальної кризи в Україні найважливішим завданням державної політики стає створення дієвих механізмів реалізації інноваційної політики на різних рівнях – національному, регіональному й місцевому, а також підвищення ролі інституту держави в цьому процесі.

Усвідомлення національним естеблїшментом необхідності плідної взаємодії державної влади, науки та бізнесу є адекватною відповіддю на сучасні виклики інноваційного розвитку. В умовах серйозних протиріч, спираючись скоріше на вже існуючі приклади, ніж на власні теоретичні та практичні досягнення в цій галузі, в Україні формується інноваційна політика нового типу. Про це свідчить зростання наукового потенціалу в житті суспільства, розвитку людини та підвищенні якості

життя, поява гнучких організаційно-управлінських форм, які сприяють формуванню та розвитку інноваційної культури й інноваційної активності, здійснення державного управління інноваційним розвитком за допомогою реалізації державних програм, інституалізація нових інститутів державного регулювання інноваційною діяльністю. Тому набуває актуальності інституціональний аналіз взаємодії держави, науки та бізнесу в інноваційній галузі.

Мета статті – надати історичний екскурс інституціонального становлення державного регулювання інноваційними процесами та визначення дієвих механізмів державного впливу на інноваційні процеси.

Дослідженню основ державного управління інноваційною діяльністю присвячено праці О. Алімова, В. Бакуменка, Л. Безчасного, М. Гамана, Б. Данилишина, О. Дація, А. Дегтяря, М. Корецького, М. Федулової та ін. Напрями формування сучасного інструментарію державної політики стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності охарактеризовано в роботах С. Архіреєва, Я. Жаліла, Ю. Куца. Різні інноваційні моделі стимулювання інноваційного розвитку досліджуються у працях О. Амоші, Ю. Бажала, С. Білої, І. Бистрякова, М. Бутка, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Гусєва, А. Лісецького, В. Мельника, В. Чижової, А. Чухна, М. Якубовського та ін. Екологічній складовій інноваційного розвитку присвятили свої праці О. Веклич, О. Суходоль та ін. На необхідність впровадження в країні інноваційної політики як системи взаємодії різних соціальних інститутів – влади, освіти та науки, бізнесу та підприємництва – наголошують Ю. Бажал, Л. Мусіна, Б. Гріньов, П. Губенко, В. Гусєв та ін. Серед зарубіжних науковців треба відзначити С. Глазьєва, Л. Ерхарда, К. Ламперта, К. Мікульського, Б. Санто, Й. Шумпетера та ін., у роботах яких закладено основи розвитку державної інноваційної політики. Проте в умовах мінливого зовнішнього середовища окремі аспекти цієї проблеми потребують уточнення, корегування та подальшої розробки.

Інноваційний процес – це багаторівневий процес, який поєднує науку, техніку, економіку, підприємництво та управління. Він потребує розробки технологій на основі нових ідей і спрямований на їхню комерційну реалізацію за умови поєднання виробництва, обміну та споживання. Інноваційний процес у різний спосіб торкається всіх сторін соціально-економічного середовища, включаючи різні шаблі адміністративної влади, різні типи виробничих, фінансових організацій, системи освіти та підготовки науково-технічних кадрів, які суттєво впливають на рівень науково-технічної грамотності населення та рівень інноваційної культури; засоби масової комунікації, які приймають участь у просуванні на ринок нової продукції, формуванні позитивного сприйняття інноваційної продукції; підприємства внутрішньої та зовнішньої торгівлі тощо.

Беручи за основу цілераціональний підхід, вітчизняні дослідники активно аналізують досвід розвинених країн світу щодо участі держави на різних етапах інноваційного процесу, проблеми та фактори прискорення розвитку національної економіки. Але їх пропозиції щодо вдосконалення інноваційної політики не в повній мірі враховують сучасний стан економіки країни, її інноваційної галузі, а також стан розвитку самого державного управління як соціального інституту. Відсутній також системний підхід до аналізу взаємодії різних соціальних

інститутів, які складають інноваційну систему країни, а особливо – інститутів державної влади як на національному, так і на регіональному рівні, та соціальних інститутів освіти, науки, підприємництва в реалізації інноваційної політики. Тому вважаємо інституціональну теорію щодо інноваційного розвитку регіонів основоположною та евристичною.

В інституціональній теорії ключовим поняттям є інститут, який розглядається як єдність формальних норм (законодавство, правові норми, правила), неформальних норм (мораль, менталітет), а також організацій, установ, громадських об'єднань, що підтримують, контролюють та забезпечують виконання цих норм [2]. Засади інституціонального аналізу були розроблені соціологами О. Контом, Е. Дюркгаймом, М. Вебером, Т. Парсонсом, значний внесок було зроблено С. Ліпсетом і Д. Ландбергом. Інституційний аналіз з'ясовує міру наявності в управлінні інституційних характеристик: наявність організацій і установ, які організують взаємодію між людьми; наявність деякої системи цінностей, ролей і символів, що дотримуються людьми; стійкість існування, оскільки соціальний інститут – це, передусім, стійка форма життєдіяльності людей, яка сформувалася в процесі їх виживання, історичного розвитку суспільства; раціональність і оптимальність, оскільки для інституту властива оптимальна для даних умов форма організації життя людей; чіткий розподіл функцій, прав і обов'язків між усіма учасниками інституційної взаємодії; розподіл діяльності та професійне її виконання спеціальними групами людей; наявність контролю, різних форм регламентації діяльності індивідів. Особливістю діяльності соціальних інститутів є система їх взаємодії, яка включає два типи відносин: координації (розмежування повноважень та сфер відповідальності) та субординації. Теорія інституціоналізму та інституціональний підхід зосереджують увагу на віднесенні до рушійних сил суспільного розвитку комплексу формальних та неформальних інститутів, що разом утворюють інституціональне середовище, яке активно впливає на економічні та соціальні процеси. Аналіз інноваційної складової розвитку суспільства зумовлює аналіз діяльності економічних, політичних, інститутів стратифікації, освіти та культури, а також їх взаємодію. Ми поділяємо точку зору М. Гамана, який запропонував сформулювати та реалізувати на практиці так звану місію соціального інституту держави стосовно управління інноваційним розвитком, яка об'єднала б в систему діяльність правових, адміністративних, економічних та інститутів державного регулювання і стала «важливим з погляду розуміння змісту й напрямів співпраці державних галузевих і територіальних органів управління. Місія деталізує актуальну політику держави та забезпечує напрями й орієнтири для визначення цілей і стратегій різних державних інститутів»[1].

Теоретико-методологічне осмислення проблем інноваційної практики з точки зору участі в інноваційній діяльності різних інститутів, в тому числі інститутів державної політики, пройшло наступні етапи. Ранні теорії циклічного економічного зростання спиралися на технологічну парадигму, тобто причиною циклічного розвитку вважали зміну поколінь техніки в процесі її відтворення та інфраструктури, яка обслуговує даний технологічний устрій. Нові зразки техніки і нова технологія, на думку прихильників цієї парадигми, з'являються внаслідок

«вільного польоту думки» науковців та винахідників, яких ніхто не змушує вести наукові дослідження, вони займаються цим лише для задоволення власної цікавості. Якщо винахідник буде наполегливим у проштовхуванні своєї новинки у виробництво і зуміє переконати власників капіталу у її перспективності, то вона прийде на зміну традиційній технології. Якщо ж ні, то новинка залишиться незатребуваною. Слабкою ланкою цієї парадигми є нерозуміння того, чому саме одна технічна новинка є перспективною і підприємці інвестують капітал у її впровадження, а інша – залишається поза їхньою увагою.

Наступний етап (з початку ХХ ст. – до кінця 70-х рр. ХХ ст.) пов'язаний з дослідженнями М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, С. Кузнеця, які розуміли інновації в основному як засіб економічного зростання, подолання економічної кризи і техніко-технологічної модернізації виробництва [3]. Роботи цих авторів склали основу техніко-економічного підходу до вивчення інноваційних процесів. Така тенденція розуміння цілей інноваційних процесів домінувала до 80-х рр. ХХ ст. і знайшла відображення у працях М. Туган-Барановського, В. Новожилова, С. Струмліна, Т. Хачатурова, А. Аганбегяна, Л. Бляхмана, Дж. Аллена, К. Певітта, Е. Роджерса, У. Робертса, Л. Ульмана, В. Уолкера та ін. Головними акторами інноваційної діяльності були визначені підприємці. Підприємництво визначається ними як особливий вид діяльності, спрямований на створення нового – продукції, товарів, послуг, методів організації праці. Науковцями передусім вивчались питання інтеграції науки і виробництва, шляхи впровадження досягнень НТП у виробництво та підвищення його ефективності. Представлені теорії не враховували організаційно-управлінських, соціальних інновацій і, взагалі, діяльності багатьох важливих інститутів економіки. Але важливим досягненням цього періоду стала розробка та застосування порівняльного, кореляційного та системного аналізу результатів дослідницької діяльності, які дали можливість моніторингу технічних та технологічних інновацій і кореляції їх із змінами економічних показників. Це, в свою чергу, надало достатньо інформації для формування методів та інструментів впливу органів влади на процес керування інноваційною галуззю, спрямований на розробку і впровадження інноваційних підходів до розвитку підприємств, установ та організацій.

Наступний етап (з початку 80-х рр. ХХ ст. – до середини 90-х рр. ХХ ст.) характеризується орієнтацією на комплексне вивчення інноваційних процесів і конкретних нововведень з урахуванням факторів, які визначають їх ефективну реалізацію, що обумовлює початок досліджень соціального фону інноваційної діяльності. У вітчизняній і зарубіжній науці, відбувається оформлення статусу альтернативного існування дослідницьких підходів до вивчення інноваційної проблематики – техніко-економічного та соціогуманітарного з явним домінуванням перших. У цей час з'являються перші навчальні програми-тренінги для учасників інноваційної діяльності, що мають на меті консультування з комплексу практичних проблем, пов'язаних з реалізацією інновацій (І. Бестужев-Лада, Б. Сазонов, Н. Лапін, В. Толстой, В. Хартман, В. Шток). Досить часто ініціаторами подібних тренінгів стають установи та організації з підготовки державних службовців. На практичному рівні формуються механізми державного регулювання інноваційною діяльністю, відбувається їх теоретичне осмислення як

організаційних, правових, економічних та мотиваційних методів впливу держави на інноваційну діяльність.

Дослідниками того часу підкреслюється, що політичні, соціальні та адміністративні фактори впливають на розвиток науки та виробництва поряд з технологічними. Технологічні та інституціональні фактори визнаються головними чинниками соціально-економічного прогресу. Ефективність економічного та соціального розвитку держави з позицій теорії інституціоналізму (Д. Норт) визначається “траєкторією пройденого шляху”, акумуляцією прогресивних змін (кумулятивний ефект), інтеграцією соціальних, психологічних, інституціональних, а також інших факторів, що впливають на розвиток суспільства і його окремих секторів, виникненням нових інститутів, що сприяють розвитку. У цей час формується твердження, що властивості та закономірності розвитку держави реалізуються шляхом системної дії законів, міри їх теоретично-методологічної обґрунтованості, прояву їх у практиці функціонування соціально-економічних систем. Таким чином, саме інституціональний підхід дозволяє враховувати вплив комплексу чинників та умов розвитку, до яких включаються економічні, правові, соціальні, психологічні та історичні, при дослідженні механізмів державного регулювання інноваційних процесів.

Четвертий етап (з середини 90-х рр. ХХ ст. до теперішнього часу) характеризується включенням в проблемне поле дослідження інноваційних процесів соціальних аспектів інноваційної діяльності та зміною диспозиції дослідницьких підходів, що виражається в переході від альтернативності до їх паралельної реалізації (В. Келле, А. Марков, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, А. Пригожин, О. Волков, М. Денисенко, В. Гусев, Б. Гриньов та ін.). Цей період характеризується: методологічним переосмисленням статусу дослідницьких підходів і парадигм дослідження інноваційної сфери шляхом їх взаємодії та інтеграції, що можна вважати початком нового етапу їх розвитку; диференціацією в дослідженнях інноваційних процесів, що виражається в появі системи знань про нові методи суспільного розвитку, про особливості виникнення та реалізації соціальних інновацій, а в її рамках – соціології інновацій, логістики інновацій, статистики інновацій тощо; гуманітаризацією і гуманізацією інноваційних досліджень, що виражається в розумінні інновацій як соціальних феноменів, які потребують дослідження з позицій теорії державного управління. Означені тенденції диференціації та інтеграції в сучасних дослідженнях інновацій доповнюють один одного, забезпечуючи комплексний аналіз інноваційних процесів та явищ на всіх рівнях і в усіх сферах реалізації, а також науково-інформаційну взаємодію між об’єктами та суб’єктами інноваційної діяльності за допомогою загальної методологічної та методичної бази.

Таким чином, дослідження інноваційної сфери, починаючи з класиків та фундаторів теорії інноваційного розвитку, базувалися на технологічному детермінізмі економічного зростання, виділяючи основними складовими економічні та технічні інститути. У працях Дж. Гобсона, Дж. Міля, Г. Мінскі, П. Девідсона, М. Кондратьєва та інших вчених розкривається сутність інновацій як фактору та невід’ємної частини економічного розвитку будь-якого суспільства, але роль держави в цьому процесі була не визначена. Подальше вивчення інноваційного

процесу довели, що існує необхідність цілеспрямованого впливу держави на інноваційний процес. Було підкреслено, що ринкові механізми поза участю державного регулювання розвитком економіки не спроможні поєднати приватні інтереси бізнесу з інтересами суспільства в цілому, позитивно впливати на гармонійний стабільний розвиток. Історичний екскурс щодо інституціонального становлення державного регулювання інноваційними процесами є актуальним на сучасному етапі теоретичного осмислення ролі держави, визначення дієвих механізмів державного впливу на інноваційні процеси.

Література:

1. *Гаман М. В.* Державне регулювання інноваційного розвитку України : монографія / М. В. Гаман. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 388 с.
2. *Матусевич. В.* Соціальний інститут: функція, генезис, структура / В. Матусевич // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 43–56.
3. *Шумпетер И.* Теорія економічного розвитку / И. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982.

Надійшла до редколегії 16.11.2015 р.